

СЕКЦІЯ 4 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 325.54(477.82)

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-5-17>

Поляріна Є.С.

*аспірант кафедри економіка підприємства
Донбаської державної машинобудівної академії*

Poliarina Yelyzaveta

*Postgraduate Student of the Department of Enterprise Economics
Donbas state engineering academy*

ФОРМИ РОБОТИ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ У ПРИЙМАЮЧИХ ГРОМАДАХ ТА СПЕЦИФІКА ІХ ТРАНСФОРМАЦІЇ

FORMS OF WORK WITH INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN RECEIVING COMMUNITIES AND SPECIFICITY OF THEIR TRANSFORMATION

АНОТАЦІЯ

У статті актуалізовано та обґрунтовано необхідність підтримки внутрішньо переміщених осіб із використанням трансформованих форм соціальної роботи. Представлено характеристики основних послуг, які ґрунтуються на стійкості адаптації, описано основні методики підходу та особливості за фазами реагування, спрямованими на вдосконалення механізму адаптації ВПО в умовах внутрішнього переміщення. Варто зазначити, що, вибираючи форму роботи із внутрішньо переміщеними особами, соціальний працівник фокусує дії на формуванні самодостатності та розширенні прав і можливостей громадян, які опинилися у складних життєвих обставинах. Визначено основні технології соціальної роботи. Проаналізовано матричний структурний складник приймаючих громад, встановлено зосередження взаємодії влади, суспільства та приватного сектору.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, аналіз, адаптація, громади, складні життєві обставини.

АННОТАЦИЯ

В статье актуализирована и обоснована необходимость поддержки внутренне перемещенных лиц с использованием трансформированных форм социальной работы. Представлены характеристики основных услуг, основанных на устойчивости адаптации, описаны основные методики подхода и особенности по фазам реагирования, направленным на совершенствование механизма адаптации ВПО в условиях внутреннего перемещения. Стоит отметить, что, выбирая форму работы с внутренне перемещенными лицами, социальный работник фокусирует действия на формировании самодостаточности и расширении прав и возможностей граждан, оказавшихся в сложных жизненных обстоятельствах. Определены основные технологии социальной работы. Проанализирована матричная структурная составляющая принимающих общин, установлено сосредоточение взаимодействия власти, общества и частного сектора.

Ключевые слова: внутренне перемещенные лица, анализ, адаптация, общины, сложные жизненные обстоятельства.

ANNOTATION

The article actualizes and substantiates the need to support internally displaced persons using transformed forms of social work.

The characteristics of the main services based on the sustainability of adaptation are presented, the main methods of approach and the features of the phases of response are described, aimed at improving the mechanism of adaptation of internally displaced persons in conditions of internal displacement. It should be noted that when choosing a form of work with internally displaced persons, a social worker focuses actions on the formation of self-sufficiency and empowerment of citizens who find themselves in difficult life circumstances. The definition of the main technologies of social work is carried out. The matrix structural component of the host communities is analyzed, the concentration of interaction between the authorities, society and the private sector is established. The social worker is guided by the algorithm for the functioning of social security, this algorithm contains transformed forms. During the period of work with citizens, the social worker coordinates the receipt of services, provides up-to-date information, appropriate state guarantees, and provides humanitarian assistance. To stabilize the adaptive state in the context of the modern realities of society in connection with displacement, the social worker performs a provisional function – individual support in accordance with the plan of work with persons who find themselves in difficult life circumstances. The implementation of all existing forms of social work is a complex process of revitalizing the adaptation mechanism, the emergence of an adaptation mechanism in the long term is a fundamental specificity that comes from the transparency and openness of the host communities. The forms of work with IDP have an actual plane in the aspect of the formation of an adaptation mechanism with the prospect of long-term efficiency, and is subject to further study and systematization. An effective solution for long-term adaptation is a generalization of views, identification of sources and identification of practical recommendations aimed at improving the mechanism of IDP adaptation in conditions of internal displacement, analysis of the emergence of adaptation due to forms of work with specific transformed features.

Key words: internally displaced persons, analysis, adaptation, communities, difficult life circumstances.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Виконання завдань та заходів державних цільових програм відновлення та роз-

будови миру у східних регіонах України є запорукою зміцнення ресурсів для сталого розвитку приймаючих громад на Сході України. Проблема соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) в Україні гостро постала не лише перед внутрішніми мігрантами, а й перед суспільством та країною. Міграційні процеси у 2014–2021 рр. є внутрішніми вимушеними діями в ході війни на Сході. Переселенці з Криму, Луганщини, Донеччини стали «заручниками» політичних змін, спричинених гібридною війною. Потрібно розуміти, що дієвий аналіз трансформованих та розроблення нових підходів у соціальній роботі є головними важелями механізму поліпшення життя ВПО та доступу до публічних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Напрями підвищення рівня інтеграційної спроможності досліджував А.В. Дяченко [1], основні проміжні чинники ефективності зусиль ініціативних груп у сфері інтеграції вимушених переселенців у приймаючі громади висвітлює М.С. Філяк [2], зосередивши увагу на стані соціально-економічної адаптації переселенців у приймаючих громадах. Бар'єри соціальної адаптації вивчає Т.О. Погуляйло [3 с. 60], зазначивши виражену проявлену ознаку комплексності і багаторівневості процесу, який стосується всіх боків побуту і культури української самобутності. Дослідженню адаптації присвячено незліченну кількість праць теоретичного (Г.О. Балл, Ж. Піаже, Б.Г. Ананьев, О.М. Леонтєв, Г. Сельє, О.Ф. Лазурський, С.Л. Рубінштейн) й практичного (Б.Д. Паригін, Л.Г. Почебут, В.А. Енгельгард, М.Г. Кджанян, В.А. Чикер) значення. Соціально-економічні складники адаптації вивчали А.С. Саєнко, О.М. Бондаренко, С.Ф. Зражевський, А.В. Камбур, Н.І. Татарнікова, Н.В. Рябцева. М.П. Лукашевич акцентує, що «соціалізація – це тривалий, безперервний процес входження особистості у суспільство загалом через набуття соціального досвіду людства, тоді як адаптація пов'язана зі змінами середовища і триває до моменту досягнення вільного функціонування у середовищі; процес входження особистості в конкретну соціальну спільноту через засвоєння соціального досвіду цієї спільноти й використання нагромадженого соціального досвіду» [4, с. 79]. Дослідник К. Додд опрацював чотири моделі поведінки ВПО: 1) flight – своєрідна спроба уникнути контакту з місцевим населенням. Характерна для переселенців із низьким соціальним і освітнім рівнем; 2) fight – активне перенесення своєї етнокультури; 3) filter – модель, яка полягає у взаємообміні; 4) flex – пасивне злиття з представниками місцевого населення, відмова від свого коріння.

В енциклопедії для спеціалістів соціальної сфери йдеться, що соціальна адаптація являє собою процес пристосування особистості до умов нового соціального середовища, яке відбувається шляхом формування стосунків із соціальними об'єктами та суб'єктами її життя [5, с. 8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Настав час зробити проникнення у суть та різновиди форм роботи приймаючих громад задля негайної (термінової) та довготривалої (тривалої) адаптації [6], виявити важливий інструмент посилення потенціалу особистості, яка зазнала низки уражень із боку існування в межах ворожого середовища у результаті анексії Російською Федерацією Криму та агресії на Донбасі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є узагальнення поглядів, визначення джерел та виявлення практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення механізму адаптації ВПО в умовах внутрішнього переміщення, аналіз виникнення адаптації завдяки формам роботи зі специфічними трансформованими ознаками.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Із виникненням в американському суспільстві великої кількості соціальних проблем фонди та агенції впроваджують кейс-менеджмент у практичну діяльність [7]. Положення Стандарту кейс-менеджменту Австралійської асоціації соціальних працівників містять норму про роль кейс-менеджера в урегулюванні конфліктів та веденні переговорів між сторонами, які мають різні інтереси чи бачення ситуації [8, с. 8]. Американський дослідник Девід Мокслей прогнозував ефективність методу кейс-менеджменту з ХХ ст. У праці *The Practice of Case Management* він вивчає чинники, що мають практичне значення у соціальній роботі. Приклади чинників: а) наявність клієнтів із множинними проблемами; б) деінституціоналізація та розвиток послуг у приймаючій громаді; в) визнання важливої ролі соціальної підтримки та розвитку мереж.

Мобілізація громад задля розширення прав та можливостей – це ефективний метод мобілізації членів громади та залучення їх до процесів прийняття рішень на місцевому рівні. Передбачає мобілізацію зацікавлених осіб з уразливих категорій, які не входять до складу зібрань, рад та комітетів щодо місцевих послуг, безпеки й бюджету громади. Процес сприяє кращому розумінню своїх прав, розбудові особистих спроможностей, зміцненню зв'язків, визначенню першочергових дій, спрямованих на забезпечення дотримання прав. Із 2016 р. методологія мобілізації громад успішно застосовується у деяких регіонах України і має потенціал для поширення по всій території країни [9].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад», відносини, що виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад (далі – ТГ) сіл, селищ, міст, а також приєднання до об'єднаних ТГ, керуються принципами добровільного об'єднання ТГ (рис. 1).

У 2014 р. після затвердження Концепції реформування місцевого самоврядування розпочалися трансформаційні зміни, наслідком яких стало затвердження нового адміністративно-територіального устрою районного та рівня територіальних громад.

У середині 2020 р. держава отримала новий адміністративно-територіальний устрій. Кабінетом Міністрів України 12 червня 2020 р. прийнято 24 розпорядження щодо визначення адміністративних центрів та затвердження територій громад областей. Створено 1 439 територіальних громад [10], 31 територіальна громада – на непідконтрольній території в межах Донецької та Луганської областей. Нові райони утворено відповідно до Постанови Верховної Ради України від 17.07.2020 № 807-ІХ. Інтерактивна мапа адміністративно-територіальних одиниць України є доступною на сайті Міністерства розвитку громад та територій України [11].

Матричний структурний складник приймаючих громад зосереджує у собі взаємодію влади, громадянського суспільства та приватного сектору (рис. 2).

Відповідно до Наказу, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 16 серпня 2018 р. за № 943/32395, «Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах», форми обліку соціальної роботи із сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах, такі: 1. Повідомлення/інформація про сім'ю/особу, яка перебуває у складних життєвих обставинах. 2. Акт оцінки потреб сім'ї/особи. 3. Звіт за результатами соціального супроводу сім'ї/особи. 4. Соціальна картка сім'ї/особи. 5. План соціального супроводу сім'ї/особи.

Виявлення, надання соціальних послуг та супровід осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах, здійснюються центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді разом із суб'єктами, що надають соціальні послуги, та суб'єктами соціальної роботи. Соціальна робота з ВПО здійснюється шляхом таких технологій, як: а) соціальний захист сім'ї, що включає систему державних заходів; б) соціальна підтрим-

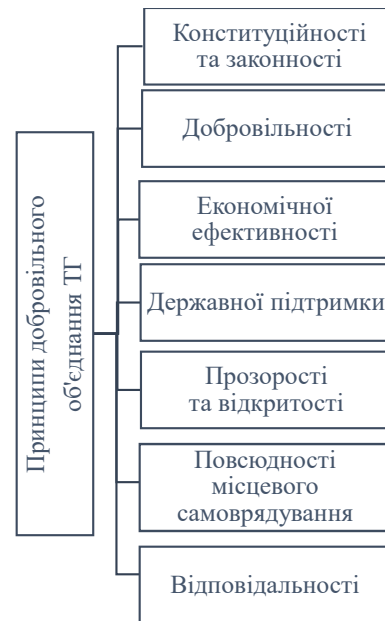

Рис. 1. Принципи добровільного об'єднання ТГ

Джерело: побудовано автором на основі ЗУ

ка сім'ї як форма політики, метою є допомога у подоланні стресових ситуацій, передбачає як формальну так і неформальну діяльність та взаємини фахівців із сім'ями, які опинилися у скрутних обставинах, різні форми допомоги (моральну, психолого-педагогічну, матеріальну й фізичну), медичне страхування, соціальне співчуття тощо [12, с. 88].

Розглянемо форми роботи для стабілізації адаптивного стану у зв'язку з переміщенням, які мають оптимальний складник для плану роботи з ВПО (табл. 1).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Із проведеного дослідження стає зрозуміло, що соціальний працівник використовує алгоритм функціонування соціального забезпечення, що містить трансформовані форми в період роботи, координує отримання послуг, забезпечує актуальною інформацією, відповідними державними гарантіями, належною гуманітарною допо-

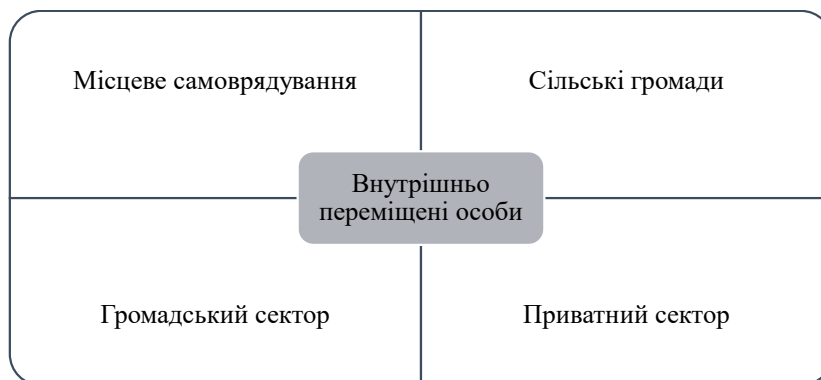

Рис. 2. Матричний структурний складник приймаючих громад

Джерело: побудовано автором

Таблиця 1

Форми роботи з внутрішньо переміщеними особами

Трансформація форм роботи з ВПО	Послуги, які ґрунтуються на стійкості адаптації	Методика підходу
Інформаційно-просвітницьке консультування з актуальних для ВПО питань	Вирішення соціальних проблем, інформування про послуги, наявні в громаді для ВПО	Групи вирішення проблем. Групу веде фасилітатор, який структурує заняття, пояснює цілі і завдання, створює довірливу, продуктивну атмосферу. Екстрена допомога за фазою реагування.
Психологічна підтримка	Психологічне консультування для нормалізації/стійкості почуттів; оволодіння техніками релаксації для психічної рівноваги і зміцнення фізичного та морального стану; позитивний психологічний клімат, надання допомоги дитині, яка пережила стрес, навчання/розвиток копінг-стратегій	
Сприяння наданню консультацій з юридичних питань	Поставлення на облік ВПО кожного члена родини, у тому числі дітей, реєстрація за новим місцем, відновлення/оформлення документів; оформлення соціальних виплат та допомог	
Консультування ВПО про призначення та функції центрів зайнятості, молодіжних бірж праці, кадрових агенцій	Обговорення можливості самостійного пошуку роботи шляхом аналізу вакансій та розміщення резюме	Індивідуальне та сімейне консультування. Короткострокова допомога за фазою реагування.
Допомога у влаштуванні дітей до виховних та навчальних закладів	Збір необхідних документів, підготовка листів-клопотань	Тренінги з розвитку життєвих навичок. Короткострокова допомога за фазою реагування.
Аналіз ресурсів територіальної громади щодо впровадження проектів/програм зайнятості ВПО, перенаправлення ВПО до таких проектів	Програми розвитку підприємницької діяльності, виділення фінансування на початок власного бізнесу, безкоштовні навчальні курси для розвитку професійних навичок, програми тимчасової/сезонної зайнятості	Телефонне консультування «гаряча лінія». Пролонгована допомога за фазою реагування.
Посередництво у пошуку житла, сприяння покращенню соціально-побутових умов, наданню гуманітарної і натуральної допомоги	Забезпечення одягом, взуттям, продуктами харчування, господарськими товарами першої необхідності	

Джерело: складено автором

могою. Для стабілізації адаптивного стану в умовах сучасних реалій суспільства у зв'язку з переміщенням соціальний працівник виконує забезпечувальну функцію – індивідуальну підтримку відповідно до плану роботи з особами, котрі опинилися у складних життєвих обставинах. Реалізація усіх існуючих форм соціальної роботи є складним процесом поєднання механізму адаптації, що виникає у тривалій перспективі, ґрунтуючись на прозорості та відкритості приймаючих громад.

На основі проведеного аналізу визначено та конкретизовано форми роботи для стабілізації адаптивного стану у зв'язку з переміщенням. Наведені форми роботи з ВПО мають актуальну площину в аспекті формування механізму адаптації з перспективою довгострокової ефективності, що вимагає подальшого вивчення та систематизації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Дяченко А. Напрями підвищення рівня інтеграційної спроможності внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 3(38). С. 62–68.
- Філяк М.С., Завадовська Ю.Ю. Порівняльний аналіз стану соціально-економічної адаптації переселенців у приймаючих громадах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2016. Вип. 8(1). С. 71–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_8%281%29_19 (дата звернення: 03.10.2021).
- Породжені війною спільноти як соціальні донори і реципієнти : матеріали міждисциплінарного наукового семінару, м. Київ, 25 березня 2021 р. / ред. кол. : Т.М. Титаренко, О.Г. Злобіна, М.С. Дворник. Київ : ІС НАН України ; ІСПП НАПН України, 2021. 72 с.
- Лукашевич Н.П. Соціологія виховання : краткий курс лекцій. Київ : МАУП, 1996. 180 с.
- Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за ред. І. Звереві. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
- Міхеев О.М., Шульга М.О., Нічкало Н.Г. Адаптація. *Енциклопедія сучасної України* / гол. редкол. І.М. Дзюба та ін. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=42642 (дата звернення: 03.10.2021).
- Standarts for social work case management / NAWs, 2013. 62 p.
- Scope of social work practice. Case management and care coordinating / Australian association of social workers, 2008. 38 p.
- Мобілізація громад задля розширення прав та можливостей в Україні : практичний посібник. URL: <https://uwf.org.ua/>

wp-content/uploads/2021/07/20210330110827138736cme_guide_final_ukr.pdf (дата звернення: 03.10.2021).

10. Портал «Децентралізація». URL: <https://decentralization.gov.ua/newgromada>
11. Міністерство розвитку громад та територій України. URL: <https://atu.decentralization.gov.ua/#mapa> (дата звернення: 03.10.2021).
12. Соціальна робота з уразливими сім'ями та дітьми : посібник : у 2-х ч. / за ред. Т.В. Журавель, З.П. Кияниці. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. Ч. 2. 352 с.

REFERENCES:

1. A. Diachenko (2018) Napriamy pidvyshchennia ravnia intehratsiinoi spromozhnosti vnutrishno peremishchenykh osib v Ukraini [Directions for increasing the level of integration capacity of internally displaced persons in Ukraine] // *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriadvannia*: zb. nauk. pr. / za red. S. M. Serohin. Dnipro: DRIDU NADU, vol. 3(38), pp. 62–68.
2. M.S. Filiak, Yu.Yu. Zavadovska (2016) Porivnialnyi analiz stanu sotsialno-ekonomichnoi adaptatsii pereselentsiv u pryimaiuchykh hromadakh [Comparative analysis of the state of socio-economic adaptation of migrants in host communities]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 8(1), pp. 71–76. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_8%281%29__19 (accessed 03 October 2021).
3. Porodzeni viinoiu spilnoty yak sotsialni donory i retsypienty: materialy mizhdystsyplinarnoho naukovooho seminaru, m. Kyiv, 25 bereznia 2021 r. / red. kol.: T.M. Tytarenko, O.H. Zlobina, M.S. Dvornyk. Kyiv: IS NAN Ukrainy; ISPP NAPN Ukrainy, 2021, pp. 72.
4. Lukashevych N.P. (1996) *Sotsyolohyia vospytanyia: kratkyi kurs lektsyi* / Nikolai Pavlovych Lukashevych. Kyev: MAUP, pp. 180.
5. *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery* (2012) / za red. I. Zvierievoi. Kyiv; Simferopol: Universum, pp. 536.
6. O.M. Mikheiev, M.O. Shulha, N.H. Nychkalo (2006) *Adaptatsiia // Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: elektronna versiiia* / hol. redkol.: I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskiy, M.H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Available at: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=42642 (accessed 03 October 2021).
7. *Standarts for social work case management* (2013) / NAWS, pp. 62.
8. *Scope of social work practice. Case management and care coordinating* (2008) / Australian association of social workers, pp. 38.
9. *Mobilizatsiia hromad zadlia rozshyrennia prav ta mozhlyvosti v Ukraini. Praktychnyi posibnyk*. Available at: https://uwf.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/20210330110827138736cme_guide_final_ukr.pdf (accessed 03 October 2021).
10. Portal «Detsentralizatsiia». Available at: <https://decentralization.gov.ua/newgromada>
11. *Ministerstvo rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy*. Available at: <https://atu.decentralization.gov.ua/#mapa> (accessed 03 October 2021).
12. T.V. Zhuravel, Z.P. Kyianytsi (2017) *Sotsialna robota z vrazlyvymy simiami ta ditmy* [Social work with vulnerable families and children]: posib.: u 2 ch. / Ch. 2. Oznaky vrazlyvosti ta spetsyfika pidtrymky simi i dytny ta spetsyfika pidtrymky simi i dytny. Kyiv: OBNOVA KOMPANI, pp. 352.